

CHARLES SANDERS PEIRCE:
AKO VYJASNIŤ NAŠE IDEY

Každý, kto nahliadne do bežného moderného pojednania o logike, si bezpochyby spomenie na dve odlišnosti medzi *jasnými* a *nejasnými* pojmami a medzi *zreteľnými* a *zmätenými* pojmami. Bez akejkol'vek zmeny ich možno nachádzať v knihách už takmer dve storočia. Logici ich všeobecne zaraďujú medzi klenoty svojej disciplíny.

Jasná idea sa definuje ako idea, ktorá sa chápe tak, že ju možno vždy rozpoznať bez akejkol'vek zámeny s inou ideou. Ak túto jasnosť idea nespĺňa, považuje sa za nejasnú. Vo filozofickej terminológii ide síce o bezproblémový prípad, logici však mohli sformulovať svoju definíciu zrozumiteľnejšie, keďže sa tu definuje jasnosť. Ak môžeme ideu rozpoznať vždy a bez toho, aby došlo k jej zámene s inou ideou bez ohľadu na zrozumiteľnosť jej formy, implikuje to úžasnú silu a jasnosť intelektu, s akou sa na tomto svete možno stretnúť len málokedy. Na druhej strane ak sa požaduje také oboznámenie s ideou, ktoré predpokladá jej znalosť, a ak sa vylučuje akékoľvek váhanie pri jej rozpoznaní v bežných prípadoch, potom sotva možno hovoriť o jasnosti pochopenia, pretože sa to vlastne rovná subjektívnemu pocitu zvládnutia, ktorý môže byť celkom mylný. Vychádzam však z predpokladu, že keď logici hovoria o "jasnosti", nemajú na mysli nič iné než znalosť idey, pretože kvalite pripisujú iba malý význam. Vyžaduje sa tu ešte ďalší prvok, ktorý nazývajú *zreteľnosť*.

Zreteľná idea sa definuje ako idea, ktorá neobsahuje nič, čo nie je jasné. To je odborná formulácia. Pod *obsahom* idey logici chápu všetko, čo je obsiahnuté v jej definícii. Znamená to, že idea je podľa nich *zreteľne* pochopená, ak môžeme uviesť jej presnú definíciu na abstraktnej úrovni. Tu už profesionálni logici odbiehajú od témy a ja by som neobťažoval čitateľa s tým, čo musia povedať, keby nešlo o typický príklad toho, ako logici predriemali dlhé roky intelektuálnej činnosti a ľahostajne ignorovali mechanizmus moderného myslenia, pričom nikdy ani nesnívali o využití jeho predností v záujme skvalitnenia logiky. Nie je ťažké ukázať, že teória, podľa ktorej dôverne známe použitie a abstraktná zreteľnosť zaručujú dokonalé pochopenie, má svoje skutočné miesto vo filozofiách, ktoré sú už dávno mŕtve. Nastal čas vypracovať metódu umožňujúcu jasnejšie myslenie, ktorého sme svedkami u súčasných mysliteľov a ktoré tak u nich obdivujeme.

Keď Descartes začal s rekonštrukciou filozofie, jeho prvým krokom bolo (teoreticky) umožniť skepticizmus a zavrhnúť prax scholastikov, ktorí sa obracali na autoritu ako na najvyšší zdroj pravdy. Descartes preto hľadal prirodzenejší prameň princípov pravdy. Veril, že ho našiel v ľudskom rozume. Prešiel tak najpriamejšou cestou od metódy autority k metóde apriority. Vedomie vlastného ja nás malo vybaviť našimi základnými pravdami a malo rozhodovať o tom, čo je v súlade s rozumom. Keďže je však zrejmé, že nie všetky idey sú pravdivé, ako prvú podmienku neomylnosti Descartes nevyhnutne postuloval ich jasnosť. Nikdy si však neuvedomil, že je rozdiel medzi ideou, ktorá sa **zdá byť** jasnou,

a ideou, ktorá jasnou skutočne je. Dôveroval introspekcii, a to aj pri poznávaní vonkajších vecí, - prečo by mal teda pochybovať o jej evidentnosti vo vzťahu k obsahu nášho vlastného rozumu? Keď sa však neskôr, ako sa domnievam, stretol s ľuďmi, ktorí sa podľa všetkého vyjadrovali celkom jasne a pozitívne, pričom zastávali opačné názory na základné princípy, bol nútený konštatovať, že jasnosť myšlienok nestačí a že musia byť aj zreteľné, t.j. nesmie v nich byť nič nejasné. Mal asi na mysli (sám to presne nikdy nevysvetlil), že musia prejsť skúškou dialektického skúmania; že nestačí, aby sa zdali jasné na začiatku, ale vo vzťahu k danej idei sa v nijakej diskusii nesmú objaviť žiadne nejasnosti.

Takto chápal uvedený rozdiel Descartes - a to presne zodpovedalo jeho filozofii. Tento rozdiel čiastočne rozvinul Leibniz. Ako veľký a ojedinelý génius bol rovnako zaujatý tým, čo nevidel, ako tým, čo videl. Dokonale si uvedomoval, že nijaký mechanizmus nemôže pracovať večne napájaním určitou formou energie. Nechápal však, že mechanizmus rozumu, pokiaľ sa nenapája faktmi pozorovania, môže poznanie iba transformovať, nie ho však generovať. Najpodstatnejší moment karteziánskej filozofie mu tak unikol. Jednoducho nám neostáva nič iné než akceptovať propozície, ktoré sú nám dokonale zrejmé, a to bez ohľadu na to, či sú logické alebo nie. Namiesto takéhoto chápania sa snažil zredukovať prvé princípy vedy na dva druhy: princípy, ktoré sa nedajú vyvrátiť tak, aby neprotirečili samy sebe, a princípy, ktoré vyplývajú z princípu dostatočného dôvodu (ku ktorému sa ešte vrátim). Asi si neuvedomoval veľký rozdiel medzi svojím a Descartovým postojom. Vrátil sa teda k starým triviálnostiam logiky. Treba predovšetkým zdôrazniť, že abstraktné definície zohrávali v jeho filozofii významnú úlohu. Keď zistil, že nedostatkom Descartovej metódy bolo to, že pripúšťala prípady, kedy sa nám môže zdať, že idey chápeme jasne, no v skutočnosti je naše chápanie iba veľmi hmlisté, bolo celkom prirodzené, že ho nenapadlo iba to, že požadoval abstraktnú definíciu každého dôležitého termínu. V súlade s týmto prístupom prijal rozdiel medzi *jasnými* a *zreteľnými* pojmami a zreteľnosť opísal ako jasné pochopenie všetkého, čo je obsiahnuté v definícii; odvtedy sa tieto jeho slová v literatúre ujali. Netreba sa obávať, že by sa jeho chimerická schéma začala opäť preceňovať. Analýzou definícií sa nemožno dozvedieť nič nové. Naše súčasné presvedčenia sa však môžu týmto procesom usporiadať, pričom poriadok je základným prvkom intelektuálnej ekonómie rovnako ako každej inej ekonómie. Možno preto uznať, že literatúra, v ktorej sa znalosť pojmu považuje za prvý krok k jasnosti chápania a jeho definovanie za druhý krok, má pravdu. Ak sa však vôbec nezmieňujú o vyššej priezračnosti myslenia, jednoducho iba odzrkadľujú filozofiu, ktorá sa rozmohla pred sto rokmi. Ten toľko obdivovaný "ornament logiky" - doktrína jasnosti a zreteľnosti - môže znamenať veľmi veľa, je však už najvyšší čas, aby sme aj tento staromódny *šperk* odložili do skrinky s kuriozitami a začali nosiť niečo modernejšie.

Prvé poučenie, ktoré máme právo požadovať od logiky, je poučenie o tom, ako dosiahnuť jasnosť myšlienok. Tá je totiž nanajvýš dôležitá a podceňujú ju iba tí, ktorým chýba. Ak vieme, čo si myslíme, ak dokonale dokážeme narábať s naším vlastným významom, vytvoríme si spoľahlivé základy pre veľké a závažné idey. Toto ponaučenie si najľahšie osvoja tí, ktorých idey sú chabé a obmedzené; je to pre nich oveľa lepšie, než sa bezmocne prevažovať v hustom bahne pojmov. Je pravda, že nejaký národ môže v priebe-

hu generácii prekonať nevýhodu nadmerného bohatstva jazyka a s tým súvisiacu obrovskú a bezodnú hĺbku myšlienok. Môžeme to vidieť v dejinách, ktoré pomaly zdokonaľujú svoje literárne formy, zbavujú sa postupne svojej metafyziky a vďaka neúnavnej trpezlivosti, ktorá je často určitou formou kompenzácie, dosahujú dokonalosť v každej oblasti duchovných schopností. K obratu v tomto zmysle v dejinách však zatiaľ nedošlo; nevieme, či taký národ v ďalekej budúcnosti prevládne nad národom, ktorý má málo ideí (rovnako ako slov), ktorý však v porovnaní s prvým typom národa disponuje vynikajúcim majstrovstvom. V prípade jedinca sa však nemožno pýtať, či zopár jasných myšlienok má vyššiu cenu než mnoho nejasných. Mladého človeka by sme sotva presvedčili, aby obetoval väčšiu časť svojho myslenia pre záchranu jeho zvyšku; pritom obmedzený človek najmenej rád vidí nutnosť takejto obete. Takého človeka môžeme zvyčajne len poľutovať ako osobu s vrodenu chybou. Čas mu pomôže, avšak intelektuálnu zrelosť v zmysle jasnosti dosiahne asi dosť neskoro. Zdá sa, že je nešťastím prírody, že jasnosť má pre skúseného človeka, ktorého omyly sa už výrazne prejavili, menší úžitok než pre človeka, ktorý má život ešte len pred sebou. Je hrozné byť svedkom toho, ako jediná nejasná idea, jediná formuľka bez významu, ukrytá v hlave mladého človeka, akoby niekedy upchala cievky a tým zabránila výžive mozgu, odsudzujúc svoju obeť na hynutie v plnom rozkvetu jej intelektuálnych schopností. Mnohí ľudia ako svoje hobby dlhé roky pestujú nejasný tieň idey, ktorá je taká nezmyselná, že nemôže byť ani úplne nesprávna; títo ľudia ju však napriek tomu vášnivo milujú. Urobili z nej svojho každodenného spoločníka, venujú jej svoju silu a svoj život a opustia kvôli nej všetky svoje povolania. Skrátka, žijú s ňou a pre ňu, až kým im neprenikne takpovediac do špiku kostí; a potom sa jedného jasného rána taký človek zobudí a zistí, že táto idea je preč, že sa rozplynula ako krásna bája Meluzína, pričom podstatná časť jeho života odišla s ňou. Sám som poznal takého človeka. A koľko len historiek výrobcov absurdít, metafyzikov, astrológov a mnohých ďalších sa skrýva v starých germánskych (francúzskych!) príbehoch.

Princípy načrtnuté v prvej časti tejto state vedú zároveň k metóde umožňujúcej dosiahnuť vyššiu úroveň jasnosti myslenia, než predstavuje "zreteľnosť", o ktorej hovoria logici. Konštatovalo sa, že činnosť myslenia sa začína pochybovaním a končí sa dosiahnutím viery. Dosiahnutie viery je teda výlučnou funkciou myslenia. Všetky tieto slová sú však z hľadiska mojich potrieb príliš silné. Je to tak, akoby som opísal javy, ako sa javia pod duševným mikroskopom. Slová Viera a Presvedčenie sa bežne používajú v súvislosti s náboženskými alebo inými vážnymi diskusiami. Ja ich však používam na označenie začiatku každej otázky bez ohľadu na mieru jej závažnosti či vyriešenia. Veziem sa napríklad v drožke, vytiahnem peňaženku a nájdem v nej jednu päťcentovú mincu a päť centových mincí. Kým vkladám ruku do peňaženky, rozhodujem sa, ako zaplatím cestovné. Ak nazvem takúto situáciu Pochybnosťou a moje rozhodnutie Vierou, je pochopiteľné, že vzhľadom na danú situáciu používam tieto slová veľmi nevhodne. Ak o tejto pochybnosti poviem, že spôsobuje podráždenie, ktoré si vyžaduje uspokojenie, naznačujem tým určité krajne nepríjemné duševné rozpoloženie. Pri bližšom pohľade však musíme uznať, že ak čo i len minimálne váham, či zaplatiť piatimi centovými mincami alebo päťcentovou mincou (a pokiaľ nekonám podľa nejakého osvojeného zvyku, k takému váhaniu dôjde), potom, aj keď podráždenie je príliš silné slovo, táto situácia predsa len

podnecuje k istej miere duševnej činnosti, potrebnej na prijatie rozhodnutia. Pochybnosti často vznikajú v dôsledku určitej nerozhodnosti v našom konaní, i keď táto môže trvať iba okamih. Niekedy je to inak. Musím napríklad čakať na železničnej stanici a aby som si skrátil chvíľu, čítam oznamy na stene. Porovnávam prednosti rôznych vlakov a rôznych trás, po ktorých asi nikdy nepôjdem. Jednoducho si iba predstavujem, že som v stave váhania, pretože sa nudím, lebo nemám čo robiť. Predstierané váhanie, či iba pre zábavu, alebo pre nejaký vznešenejší cieľ, zohráva dôležitú úlohu vo vedeckom bádani. Bez ohľadu na to, ako vzniká, pochybnosť stimuluje myseľ k činnosti, ktorá môže byť mierna alebo energická, pokojná alebo búrlivá. Obrazy rýchlo prechádzajú vedomím, rozplývajú sa neustále jeden v druhom, až napokon, keď je po všetkom - čo môže trvať zlomok sekundy, hodiny alebo roky - zistíme, že sme sa o našom ďalšom konaní rozhodli v podmienkach, ktoré spôsobili naše váhanie. Inými slovami, dospeli sme k viere.

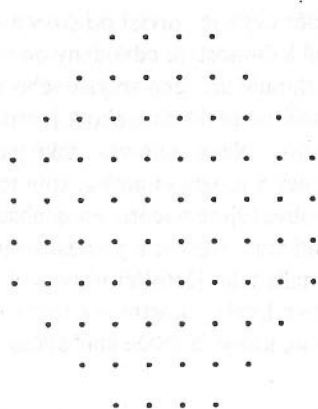
V tomto procese sú prítomné dva druhy prvkov vedomia; rozdiel medzi nimi najlepšie vysvetlíme na príklade. Hudobná skladba obsahuje oddelené tóny a melódiu. Samotný tón možno predĺžiť na hodinu alebo deň, pričom existuje rovnako dokonale v každej sekunde tohto času ako aj v jeho celku. Znamená to, že pokiaľ znie, môže sa vnímať zmyslom, v ktorom v minulosti nebolo nič - ani sama budúcnosť. Iné je to však s melódiou, ktorej realizácia trvá určitý čas a v jeho jednotlivých úsekoch sa hrajú iba časti melódie. Melódia je usporiadanou postupnosťou zvukov, ktoré zasahujú ucho v rôznom čase. Aby sme mohli melódiu vnímať, musí existovať určitá kontinuita vedomia, ktorá nám prezentuje udalosti plynúce v čase. Pochopiteľne, melódiu vnímame počúvaním samostatných tónov; nemôžeme však povedať, že ju priamo počujeme, pretože počujeme iba to, čo je prítomné v danom okamihu, pričom usporiadaná postupnosť v ňom nemôže existovať. Tieto dva druhy objektov, teda to, čoho sme si *bezprostredne* vedomí, a to, čo si uvedomujeme *sprostredkované*, sa nachádzajú v každom vedomí. Niektoré prvky (pocity) sú úplne prítomné v každom okamihu, pokiaľ trvajú, iné (napríklad myslenie) sú činnosťami, ktoré majú svoj začiatok, stred a koniec, pričom sú postupnosťou pocitov prechádzajúcich myseľou. Nemôžu byť *bezprostredne* prítomné, ale musia pokrývať určitý úsek minulosti alebo budúcnosti. Myslenie je niť melódie prechádzajúca postupnosťou našich pocitov.

Ďalej, rovnako ako hudobnú skladbu možno napísať po častiach, pričom každá z týchto častí bude mať svoju melódiu, aj v rámci rovnakých pocitov existujú rôzne systémy vzťahov následnosti. Odlišujú sa rôznymi motívmi, ideami či funkciami. Myslenie je iba jedným z takýchto systémov, pretože jeho výlučným motívom, ideou či funkciou je utvorenie viery, a všetko, čo sa tohto cieľa netýka, patrí k inému systému vzťahov. Činnosť myslenia môže mať zhodu okolností aj iné výsledky. Môže napríklad slúžiť pre zábavu a medzi diletantmi nezriedka nájdeme takých, čo majú natoľko zvrátené myslenie zamerané na vlastné blaho, až sa zdá, že predstava, že otázky, ktorými sa radi zaoberajú, možno vôbec niekedy s definitívnou platnosťou vyriešiť, je pre nich neprijemná. Pozitívne zistenie, ktoré vyčlení obľúbenú tému z okruhu akademických debát, sa v takom prípade prijíma so zle skrývanou neľúbosťou. Táto dispozícia je iba márnením myslenia. Podstata a zmysel myslenia, abstrahovaného od ostatných sprievodných prvkov, však vždy musí smerovať iba k utváraniu viery, i keď sa proti tomu môžeme zámerne postaviť. Jediným

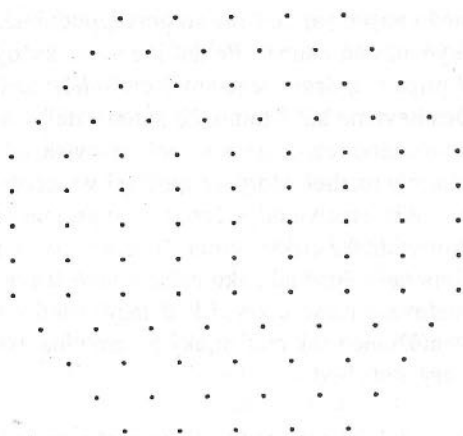
možným motívom prebiehajúceho myslenia je dosiahnuť pokoj myslenia. Nič, čo sa netýka viery, nie je jeho súčasťou.

Čím je potom viera? Je to poltakt, ktorý uzatvára hudobnú frázu v symfónii nášho intelektuálneho života. Videli sme, že sa vyznačuje tromi vlastnosťami: po prvé, je to niečo, čo si uvedomujeme; po druhé, uspokojuje pochybnosť; po tretie, utvára v našej povahe pravidlo konania, skrátka *zvyk*. Myslenie uspokojuje pochybnosť, ktorá je motívom myslenia, dosiahne presvedčenie, a tak sa na chvíľu upokojí a zastaví. Presvedčenie však je pravidlom konania, ktorého aplikácia zahŕňa ďalšiu pochybnosť a ďalšie myslenie, preto zastavenie súčasne znamená aj začiatok nového myslenia. Preto som si dovoľil nazvať ho myslením v pokoji, i keď myslenie je v zásade činnosťou. *Konečným* výsledkom myslenia je uplatnenie vôle, daná idea už nie je jej súčasťou; viera je však iba etapou duševnej činnosti, účinkom ovplyvňujúcim našu prirodzenosť vďaka mysleniu a ovplyvňujúcim naše budúce myslenie.

Podstata viery spočíva v utvorení zvyku; rôzne viery sa odlišujú rôznymi spôsobmi konania, ktoré vyvolávajú. Ak sa viery v tomto smere neodlišujú, rozdiely v ich uvedomovaní z nich nemôžu urobiť rozdielne viery, rovnako ako hrať jednu melódiu na rôznych klávesniciach neznamená hrať rozdielne melódie. Často sa neprávom robia rozdiely medzi vierami, ktoré sa od seba odlišujú spôsobom vyjadrenia: spory, ktoré nasledujú, sú však dostatočne reálne. Názor, že jednotlivé objekty sú vzájomne usporiadané podľa obrázku 1, je presvedčením a rovnako ako názor, že sú usporiadané podľa obrázku 2. Pochopiteľne, človek by mal stáť za istým výrokom a odmietať druhý.

Obr. 1

Obr. 2

Nesprávne rozlišovanie narobí toľko škody ako zámena skutočne rozdielných vier. To je kameň úrazu, ktorý si musíme vždy uvedomovať, najmä ak sa ocitneme na metafyzickej pôde. Jedným z častých omylov tohto druhu je nesprávna zámena pocitov, ktoré sú výsledkom nášho nejasného myslenia, za povahu objektu, o ktorom uvažujeme. Namiesto toho, aby sme si uvedomili, že nejasnosť je výlučne subjektívna, predstavujeme si, že uvažujeme o kvalite objektu, ktorý je pre nás v podstate záhadou. A ak sa nám potom náš pojem prezentuje v jasnej forme, nedokážeme rozpoznať, že je to ten istý pojem, pretože chyba pocit nezrozumiteľnosti. Pokiaľ klamná predstava trvá, nevyhnutne tvorí neprekonateľnú prekážku na ceste k jasnému mysleniu; oponenti racionálneho myslenia ju preto chcú navždy zachovať a zástancovia racionálneho myslenia sa chcú zasa pred ňou chrániť.

Iným takýmto omylom je zámena rozdielu v gramatickej výstavbe dvoch slov za rozdiel medzi ideami, ktoré vyjadrujú. V našej puntičkárskej dobe, keď priemerní perohryzovia venujú viac pozornosti slovám než veciam, sa táto chyba vyskytuje dosť často. Keď som pred chvíľou povedal, že myslenie je *konanie* a že spočíva vo *vzťahu*, i keď príslušná osoba realizuje činnosť, nie vzťah, ktorý môže byť jedine výsledkom činnosti, neznamená to, že moje tvrdenie bolo nekonzistentné, bolo iba gramaticky nejasné.

Všetkým týmto sofizmom sa môžeme vyhnúť, ak si uvedomíme, že výlučnou funkciou myslenia je utvárať zvyky konania; a že všetko, čo súvisí s myslením, ale čo je irelevantné z hľadiska jeho cieľa, je jeho akreciou, nie jeho súčasťou. Ak je medzi našimi pocitmi napríklad pri počúvaní hudobnej skladby jednota, ktorá v danej situácii nijako nesúvisí s naším konaním, prečo to nenazvať myslením? Aby sme dospeli k významu, musíme jednoducho určiť, aké zvyky utvára, pretože to, čo vec znamená, je jednoducho to, aké zvyky obsahuje. Identita zvyku potom závisí od jeho schopnosti viesť naše konanie - a to nie iba v podmienkach, ktoré pravdepodobne nastanú, ale aj v podmienkach, ktoré môžu nastať, aj keď nie sú pravdepodobné. To, čím zvyk je, závisí od *času* a *spôsobu*, akým nás núti konať. Pokiaľ ide o *čas*, každý stimul k činnosti je odvodený od percepcie. V prípade *spôsobu* je jediným cieľom konania dosiahnutie určitého zmyslového výsledku. Dospievame tak k tomu, čo je hmatateľné a potenciálne praktické, ako k jadru každého skutočného rozdielu v myslení, nezávisle od jeho hĺbky. Neexistuje však taký jemný významový rozdiel, ktorý by spočíval v niečom inom než v možnom praktickom rozdieli.

Aby sme videli, k čomu tento princíp vedie, pouvažujme o teórii transsubstanciácie. Protestantské cirkvi tvrdia, že telo a krv sú prvkami sviatosti len v prenesenom zmysle; živia naše duše tak, ako mäso a jeho šťava živia naše telá. Katolíci však tvrdia, že ide doslova o mäso a krv, i keď majú všetky zmyslové kvality hostie a zriadeného vína. Nemôžeme však mať nijaký pojem vína okrem toho, ktorý sa môže stať súčasťou našej viery, teda buď -

1. že toto, tamto alebo niečo druhé je víno alebo

2. že víno zahrňuje určité vlastnosti.

Takéto viery nie sú ničím iným než sebaupozornením na to, že by sme mali niekedy konať vo vzťahu k týmto veciam podľa toho, čo považujeme za víno na základe vlastností, aké podľa nás má víno mať. Príležitosťou na takéto konanie by bol určitý zmyslový vnem, jeho motívom nejaký zmyslový výsledok. Naše konanie má teda výlučnú súvislosť s tým, čo zasahuje naše zmysly, náš zvyk má rovnaký význam ako naše konanie, naša viera rovnako ako náš zvyk, naše poňatie rovnako ako naša viera. Potom pod vínom nemusíme mieniť nič, iba to, čo má nejaký priamy alebo nepriamy účinok na naše zmysly. Hovoríť, že niečo má všetky zmyslové znaky vína, ale v skutočnosti je krvou, je nezmyselným žargónom. Mojm cieľom nie je zaoberať sa týmto teologickým problémom; hoci som ju použil ako logický príklad, nechcem tak anticipovať odpoveď teológov. Chcel by som iba poukázať na to, že nemôžeme mať v mysli ideu, ktorá by sa nevzťahovala na zmyslové účinky vecí. Naša idea o niečom je našou ideou o jeho zmyslových účinkoch; a ak sa domnievame, že máme nejakú inú ideu, klameme samých seba, pričom zamieňame čistý pocit sprevádzajúci myslenie za časť samotného myslenia. Je absurdné tvrdiť, že myslenie má nejaký zmysel, ktorý nesúvisí s jeho jedinou funkciou. Je nerozumné, ak sa katolíci a protestanti rozchádzajú v názore na prvky sviatosti, pričom sa zhodujú, pokiaľ ide o všetky účinky ich zmyslového vnímania.

Zdá sa, že pravidlo na dosiahnutie tretieho stupňa jasnosti chápania je takéto: Zvážme, aké možné predstaviteľné praktické dôsledky by mohol mať určitý pojem. Naša predstava týchto dôsledkov je potom naším úplným pojmom tohto objektu.

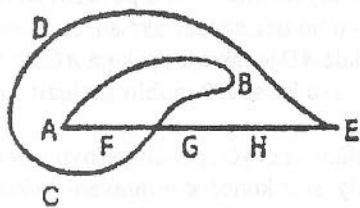
Ilustrujme si toto pravidlo na príkladoch. A aby sme začali najjednoduchším, položíme si otázku, čo mienime, keď nazveme vec *tvrdou*. Je zrejmé, že ju nemožno poškrabať mnohými inými materiálmi. Celkové poňatie tejto kvality, ako aj každej inej, spočíva v jej potenciálnych účinkoch. Neexistuje najmenší rozdiel medzi tvrdou vecou a mäkkou vecou, pokiaľ ich nepodrobíme skúške. Predpokladajme, že diamant by mohol vykryštalizovať v poduške z mäkkej bavlny a zostal by tam až do svojho rozpadu. Bolo by nesprávne tvrdiť, že tento diamant je mäkký? Zdá sa, že je to hlúpa otázka a takou by aj fakticky bola, keby sme sa nepohybovali v ríši logiky. V nej sú takéto otázky často nanejvýš užitočné, pretože slúžia na zvýraznenie logických princípov, čo sa v reálnych diskusiách vždy nedá. Pri logickom skúmaní ich nemôžeme ponechať bokom na základe náhlej odpovede. Naopak, aby sme mohli pochopiť príslušné princípy, musíme ich veľmi dôkladne zvážiť. V našom konkrétnom prípade môžeme našu otázku modifikovať a opýtať sa, čo nám bráni konštatovať, že všetky tvrdé telesá sú dokonale mäkké, pokiaľ sa ich nedotkneme - vtedy ich tvrdosť vzrastá úmerne tlaku až do poškrabania. Reflexia nás núti odpovedať: takýto spôsob používania jazyka by vôbec nebol *nesprávny*. Predstavoval by iba úpravu nášho súčasného používania jazyka vo vzťahu k slovám *tvrdý* a *mäkký*, nie však vo vzťahu k ich významom. Takýto spôsob používania jazyka totiž zobrazuje každý fakt taký, aký je. Fakty sú v ňom však veľmi neobratne usporiadané. Otázka, ktorou sa pýtame, čo by sa stalo za podmienok, ktoré v skutočnosti neexistujú, nie je pýtaním sa na fakty, ale iba pýtaním sa na ich najpochopiteľnejšie usporiadanie. Napríklad otázka o slobodnej vôli a osude v tej najjednoduchšej forme, zbavená zbytočných slov, bude vyzeráť asi takto: Vykonával som niečo, za čo sa hanbím. Mohol som svojou vôľou odolať pokušeniu a konať inak? Filozofická odpoveď bude, že to nie je otázka faktov, ale iba ich uspo-

riadenia. Ak ich usporiadam tak, aby jasne ukazovali, čo je vzhľadom na moju otázku podstatné, t.j. či si mám vyčítať, že som vykonal niečo zlé, potom môžem konštatovať, že ak by som bol chcel konať inak, než som v skutočnosti konal, tak by som tak konal. Na druhej strane, ak usporiadam fakty tak, aby zachytili iný dôležitý moment, potom bude pravdou aj to, že ak sa už pokušeniu otvoril priestor, dosiahne pri určitej sile svoj cieľ bez ohľadu na môj odpor. Nesprávny predpoklad nepochybne vedie k protirečeniu. *Reductio ad absurdum* spočíva v tom, že ukážeme, že vzájomne protirečivé výsledky by vyplynuli z hypotézy, ktorá sa preto považuje za nesprávnu. V diskusii o slobodnej vôli vystupuje mnoho otázok a ja osobne mám ďaleko od tvrdenia, že obe strany majú rovnako pravdu. Naopak, podľa môjho názoru jedna strana - na rozdiel od druhej - popiera dôležité fakty. Skôr však chcem povedať, že táto jednoduchá otázka podnietila veľké pochybnosti: ak by jej totiž nebolo, uvedené protirečenie by vraj nikdy nevzniklo; chcem povedať aj to, že táto otázka je dokonale vyriešená spôsobom, ktorý som naznačil.

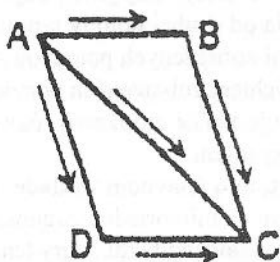
Hľadáme ďalej jasnú ideu hmotnosti. Je to ďalší veľmi jednoduchý prípad. Tvrdenie, že teleso je ťažké, znamená len to, že v neprítomnosti protikladnej sily spadne. Je zrejmé, že toto je úplné chápanie hmotnosti (ak odhliadneme od určitých špecifik týkajúcich sa spôsobu pádu atď., ktoré sa vyskytujú v mysli fyzika používajúceho toto slovo). Je správne položiť si otázku, či niektoré fakty nemôžu *vysvetliť* gravitáciu. Avšak to, čo máme na mysli pod silou samotnou, je už obsiahnuté v jej účinkoch.

To ma privádza k úvahám o idei sily vo všeobecnosti. Je to veľký pojem, ktorý sa rozvinul začiatkom 17. storočia z veľmi nejasnej idey príčiny a neustále sa zdokonaľoval. Vysvetľuje všetky zmeny pohybu telies a spôsob uvažovania o všetkých fyzikálnych javoch. To vlastne viedlo k zrodu modernej vedy a zmenilo tvár zeme. Popri svojom špeciálnejšom používaní zohral tento pojem rozhodujúcu úlohu aj pri usmerňovaní novodobého myslenia a v novodobom spoločenskom vývoji. Stojí preto za to snažiť sa ho pochopiť. Podľa nášho pravidla musíme začať otázkou, aký je bezprostredný význam uvažovania o sile. Odpoveď bude, že tak vysvetlíme zmeny v pohybe. Ak by telesá boli ponechané na seba bez zásahu síl, potom by každý pohyb prebiehal bezo zmeny v rýchlosti a smere. Zmena pohybu sa pritom nikdy neuskutoční náhle. Ak sa zmení jeho smer, táto zmena má vždy charakter krivky bez zlomov. Aj zmena rýchlosti je vždy postupná. Neustále postupné zmeny sú podľa geometrov zložené podľa pravidiel paralelogramu síl. Čitateľ, ktorý nevie, čo to znamená, čoskoro na to príde, ak sa - ako dúfam - vo svojom vlastnom záujme bude snažiť pochopiť nasledujúci výklad. Ak sa mu však matematika zdá neznesiteľná, nech preskočí nasledujúce tri odstavce.

Dráha je čiara s určitým začiatkom a koncom. Dve dráhy sa považujú za ekvivalentné, ak sa začínajú v rovnakom bode a vedú do toho istého bodu. Potom dve dráhy AB-CDE a AFGHE (obrázok 3) sú ekvivalentné. Dráhy, ktoré sa *nezačínajú* v rovnakom bode, sa považujú za ekvivalentné za tohto predpokladu: ak niektorou z nich pohneme, ale neotočíme ju, pričom stále bude paralelná so svojou pôvodnou polohou, potom ak sa jej začiatok zhoduje so začiatkom druhej dráhy, musia sa zhodovať aj konce oboch dráh. Dráhy sa považujú za geometrický súčet, ak sa jedna z nich začína tam, kde sa druhá končí.

Obr. 3.

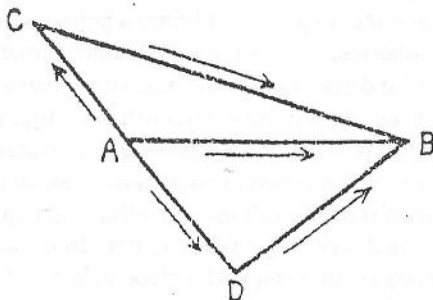

Obr. 4.

Dráha AE sa teda považuje za súčet AB , BC , CD a DE . Uhlopriečka AC v paralelograme na obrázku 4 predstavuje súčet AB a BC . Keďže AD je geometricky ekvivalentná s BC , AC je geometrickým súčtom AB a AD .

To všetko je však len konvencia. Je to to isté, ako keby sme povedali: volíme si dráhy vyznačujúce sa vzťahmi, ktoré som opísal ako rovnaké alebo sčítané. Ale aj keď je to konvencia, táto konvencia má svoj dôvod. Pravidlo geometrického sčítania sa môže aplikovať nielen na dráhy, ale na všetky veci, ktoré sa dajú zobraziť pomocou dráh. Keďže dráha je určená meniacim sa smerom a vzdialenosťou bodu, ktorý sa po nej pohybuje od počiatočného bodu, znamená to, že všetko, čo je od svojho začiatku až po svoj koniec určené meniacim sa smerom a meniacou sa veľkosťou, sa môže zobraziť čiarou. Z toho vyplýva, že *rýchlosť* sa môže zobraziť čiarami, pretože rýchlosť má iba smer a veľkosť. To isté platí o *zrýchlení* alebo zmene rýchlosti. V prípade rýchlosti je to pomerne jasné a ak si uvedomíme, že vzťah medzi rýchlosťou a polohou - teda stavy dané ich zmenami - je rovnaký ako vzťah medzi zrýchlením a rýchlosťou, stáva sa to zrejším aj pri zrýchlení.

Takzvaný "paralelogram síl" je jednoducho pravidlom skladania zrýchlení. Podľa tohto pravidla sa zrýchlenia zobrazia pomocou dráh a potom sa dráhy geometricky sčítajú. Geometri používajú "paralelogram síl" nielen na skladanie rôznych zrýchlení, ale aj na rozloženie jedného zrýchlenia na súčet niekoľkých zrýchlení. Nech AB (obr. 5) je dráha, ktorá predstavuje určité zrýchlenie - povedzme takú zmenu v pohybe telesa, že na konci jednej sekundy bude teleso pod vplyvom tejto zmeny v polohe odlišujúcej sa od polohy,

Obr. 5.

ktorý by zaujalo, ak by jeho pohyb pokračoval bez zmeny tak, že dráha ekvivalentná s AB by viedla od druhej polohy k polohe prvej. Toto zrýchlenie možno považovať za súčet zrýchlení zobrazených pomocou AC a CB . Možno ho tiež chápať ako súčet úplne odlišných zrýchlení zobrazených pomocou AD a DB , kde AD je takmer opakom AC . Je zrejmé, že existuje veľké množstvo rôznych spôsobov, ako by sa AB mohlo rozložiť na súčet dvoch zrýchlení.

Po tomto únavnom výklade, ktorý - ako dúfam - nevyčerpal čitateľovu trpezlivosť vzhľadom na mimoriadnu zaujímavosť pojmu sily, sme konečne pripravení na konštatovanie významného faktu, ktorý tento pojem stelesňuje. Je to fakt, že ak sa všetky skutočné zmeny pohybu rôznych častíc telies rozložia vhodným spôsobom, potom zrýchlenie každej zložky bude presne také, ako ho predpisuje určitý prírodný zákon, podľa ktorého telesá v svojej momentálnej relatívnej polohe vždy nadobúdajú určité zrýchlenie, ktoré, keďže sa skladá geometrickým sčítaním, udáva skutočné zrýchlenie telesa.

Toto je jediný fakt, ktorý predstavuje idea sily, pričom každý, kto sa vynasnaží jasne pochopiť tento fakt, dokonale pochopí, čo je sila. Otázka, či by sme nemali povedať, že sila je zrýchlenie alebo že *spôsobuje* zrýchlenie, je iba otázkou vhodnosti jazyka; to už však nesúvisí s jej skutočným významom o nič viac než rozdiel medzi francúzskym idiomom "*Il fait froid*" a jeho anglickým ekvivalentom "*It is cold*". Je prekvapujúce, ako táto jednoduchá záležitosť poplietla mysle ľudí. V koľkých hlbokých pojednaniach sa o sile hovorí ako o "záhadnej entite", čím sa vlastne autor iba priznáva, že sa vzdal akejkoľvek nádeje pochopiť význam tohto slova. V diele *Analytická mechanika*, donedávna takom obdivovanom, sa konštatuje, že presne rozumieme účinku sily, ale nerozumieme tomu, čo je samotná sila! To si jednoducho protirečí. Idea, ktorú vzbudzuje slovo sila v našich myšliach, nemá žiadnu inú funkciu než pôsobiť na naše konanie, a toto konanie môže mať vzťah k sile iba prostredníctvom svojich účinkov. Znamená to, že ak vieme, o čo ide v prípade účinkov sily, poznáme každý fakt, ktorý vyplýva z tvrdenia, že sila existuje. Ďalej už nie je nič, čo by bolo treba vedieť. Je pravdou, že tu existuje istá nejasná predstava, a síce, že sa tým môže mieniť niečo, čo myseľ nemôže pochopiť. A keď nejakí puntičkárski filozofi narazili na absurdnosť takého názoru, v snahe dať svojej ne-idei formu, ktorá by nebola na prvý pohľad nezmyselná, vynasli prázdny rozdiel medzi pozitívnymi a negatívnymi pojmami. Jeho neplatnosť jasne vyplýva z úvah, ktoré som už načrtol. Avšak bez ohľadu na tieto úvahy musel zavádzajúci charakter tohto rozdielu udrieť do očí každému človeku navyknutému myslieť reálne.

Všimnime si teraz predmet logiky a uvažujme o pojme, ktorý sa jej konkrétne týka, t.j. o pojme *reality*. Ak zoberieme jasnosť v zmysle oboznámenosti, potom žiadna idea nemôže byť jasnejšia. Každé dieťa ju používa úplne suverénne a ani nesníva o tom, že by jej nerozumelo. Pokiaľ však ide o jasnosť v jej druhom stupni, požiadavka definovať realitu na abstraktnej úrovni pravdepodobne privedie do rozpakov väčšinu ľudí, a to aj mnohých tých, čo majú dar reflexívneho uvažovania. Takáto definícia je však zrejmé možná, ak budeme uvažovať o rozdieloch medzi realitou a jej opakom - fikciou. Výmysel je produktom predstavivosti človeka. Vyznačuje sa tým, čo mu ako pečať vtlačí myslenie. To, že tieto znaky nezávisia od spôsobu vášho alebo môjho myslenia, je vonkajším momentom. V našich myšliach však existujú javy, ktoré závisia od myslenia. Sú zároveň

reálne v tom zmysle, že si ich skutočne myslíme. Ale i keď ich znaky závisia od spôsobu nášho myslenia, nezávisia od toho, čo si o nich myslíme, že existujú. Znamená to, že sen má reálnu existenciu ako mentálny jav, ak ho niekto skutočne sníval; to, ako sen prebiehal, nezávisí od toho, čo si kto myslí o sne. Priebeh sna je úplne nezávislý od akýchkoľvek názorov naň. Na druhej strane, ak neuvažujeme o fakte snívania, ale o snívanej veci, táto si zachováva svoje zvláštnosti práve na základe toho, že sa o nej snívala ako o takej veci, ktorá ich má. Reálne potom môžeme definovať ako to, čoho znaky nezávisia od toho, čo si kto môže o ňom myslieť.

Bez ohľadu na prijateľnosť tejto definície by bolo veľkou chybou domnievať sa, že dokonale objasňuje ideu reality. Aplikujme tu teda naše pravidlá. Realita, podobne ako každá iná kvalita, spočíva podľa nich v špecifických zmyslových účinkoch vecí, ktoré sú jej súčasťou. Jediným účinkom reálnych vecí je utvorenie viery, pretože všetky pocity, ktoré vyvolávajú, sa vnášajú do vedomia vo forme vier. Vychádza teda otázka rozlíšenia pravdivej viery (alebo viery v reálnu) od nesprávnej viery (alebo viery vo fikciu). Ako sme videli v predchádzajúcom príspevku, idey pravdy a nepravdy sa vo svojej plnej rozvinutosti týkajú len skúsenostnej metódy, ktorou sa človek utvrdzuje vo svojich názoroch. Osoba, ktorá si ľubovoľne zvolí výpovede, ktoré si osvojí, môže používať slovo pravda iba na dôrazné vyjadrenie svojho rozhodnutia trvať na svojej voľbe. Pochopiteľne, metóda neústupčivosti nikdy absolútne neprevládala; na to je rozum pre ľudí príliš prirodzenou vecou. V literatúre temného stredoveku však nachádzame niekoľko jej pekných príkladov. Keď Scotus Eriugena komentoval poetické pasáže, v ktorých sa o bohlave hovorí, že spôsobil Sokratovu smrť, bez váhania informuje zvedavého čitateľa, že Helleborus a Sokrates boli dvaja významní grécki filozofi, pričom Sokrates, ktorého Helleborus porazil v argumentácii, si zobral vec natoľko k srdcu, že mu to spôsobilo smrť! Akú predstavu pravdy by mohol mať človek, ktorý by dokázal prijať a potom aj hlásať názor tak náhodne vybraný bez uvedomenia si možných pochybností? Skutočný Sokratov duch, ktorý, ako dúfam, by mal radosť z “porážky v argumentácii”, pretože by sa z nej poučil, je v nepochopiteľnom kontraste s naívnou predstavou komentátora, ktorý (ako “rodený misionár” dneška) považuje podľa všetkého diskusiu jednoducho za boj. Zdá sa, že keď sa filozofia začala prebúdzat zo svojho dlhého spánku, ale ešte skôr, než nad ňou začala úplne dominovať teológia, prax znamenala pre každého profesora asi to, že zaujal ľubovoľnú filozofickú pozíciu, ktorá ešte nebola obsadená a ktorá sa javila silná. Potom sa v nej opevnil a občas z nej vyrazil do boja proti ostatným. Dokonca aj veľmi obmedzené záznamy o týchto dišputách, ktoré máme k dispozícii, nám umožňujú v tej istej dobe identifikovať tucet i viac rôznych názorov rôznych učiteľov na otázku nominalizmu a realizmu. Stačí si prečítať úvodnú časť *Historia Calamitatum* od Abélarda, ktorý bol nepochybne aspoň takým filozofom ako ktorýkoľvek jeho súčasník. Budeme svedkami ducha boja, ktorý z nej dýcha. Pre Abélarda je pravda jednoducho jeho baštou. Keď prevládla metóda autority, pravda neznamenalala oveľa viac než katolícka viera. Všetko úsilie scholastických doktorov smerovalo k zosúladieniu ich viery v Aristotela s ich vierou v cirkev. Môžeme listovať ich nudnými rukopismi a nenájdeme žiaden argument, ktorý by pokročil ďalej. Stojí za pozornosť, že tam, kde vedľa seba prekvitajú rôzne viery, sa na renegátov pozerá s opovrhnutím dokonca aj tá strana, ktorej vieru si osvojili. Až do

takej miery nahradila idea lojálnosti ideu hľadania pravdy. Od čias Descarta už chyba v poňatí pravdy nebola taká zrejma. Napriek tomu však vedecky založenému človeku niekedy udrie do očí, že filozofi sa menej sústredili na zisťovanie faktov a viac na zisťovanie toho, ktorá viera je v najlepšom súlade s ich systémom. Je ťažké presvedčiť stúpenca apriórnej metódy uvádzaním faktov. Ak však mu ukážete, že názor, ktorý obhajuje, odporuje tomu, čo sformuloval na inom mieste, veľmi ochotne stiahne tento názor späť. Títo myslitelia asi neveria, že sa polemika môže niekedy skončiť. Podľa nich zrejme názor, ktorý je prirodzený pre jedného človeka, nie je prirodzený pre iného, a teda vo viere sa nikdy nedosiahne zhoda. Uspokojujú sa s upevnením svojich vlastných názorov metódou, ktorá by iného človeka priviedla k inému výsledku, a tak ukazujú svoje nejasné pochopenie pojmu pravda.

Všetci prívrženci vedy sa na druhej strane pevne držia radostnej nádeje, že procesy skúmania, ktoré ako dúfajú, postúpia čo najďalej, poskytnú jedno isté riešenie každej otázky, na ktorú sa aplikujú. Jeden človek môže skúmať rýchlosť svetla štúdiom prechodu Venuše a odchýlky hviezd; iný na základe opozícií Marsu a zatmenia družíc Jupitera; tretí metódou Fizeaua; štvrtý Foucaultovou metódou; piaty na základe pohybu Lissajouxových kriviek; šiesty, siedmy, ôsmy a deviaty môžu použiť opäť iné metódy porovnávania mierok statickej a dynamickej elektriny. Najprv môžu dospieť k odlišným výsledkom, no keďže každý z nich dokonale ovláda svoju metódu a príslušné procesy, ukáže sa, že všetky výsledky jednoznačne smerujú k predurčenému stredu. Tak je to s každým vedeckým výskumom. Rôzni myslitelia môžu zastávať najantagonistickejšie názory, no napredovanie výskumu ich všetkých nevyhnutne privedie mimo nich samých k jednému a tomu istému záveru. Táto činnosť myslenia, ktorá nás vedie nie tam, kam si to želáme, ale k predurčenému cieľu, je ako pôsobenie osudu. Nijaká modifikácia názoru, žiadna voľba iných faktov skúmania, dokonca ani žiadna prirodzená intelektuálna dispozícia neumožňuje človeku uniknúť predurčeným názorom. Táto veľká nádej je stelesnená v chápaní pravdy a reality. Názor, ktorý je osudom predurčený ku konečnej dohode všetkých účastníkov výskumu, je tým, čo máme na mysli, keď hovoríme o pravde. Objekt zachytený v tomto názore je reálny. To je spôsob, ako vysvetľujem realitu.

Niektí by mohli namietat, že tento názor je v priamom protiklade s našou abstraktnou definíciou reality, pretože podľa neho znaky reálneho závisia od toho, čo si v konečnom dôsledku o nich myslíme. Moja odpoveď je, že na jednej strane realita je nezávislá, nie však nevyhnutne od myslenia vo všeobecnosti, ale iba od toho, čo si vy alebo ja alebo hocikáky konečný počet ľudí o nej môže myslieť. A na druhej strane, i keď objekt konečného názoru závisí od toho, aký je to názor, predsa len to, aký je to názor, nezávisí od toho, čo si myslíte vy alebo ja alebo ktokoľvek iný. Naša tvrdohlavosť i tvrdohlavosť iných môže oddialiť zosúladienie názorov; môže dokonca spôsobiť, že počas celého obdobia existencie ľudstva bude prijatá nejaká ľubovoľná zásada. Ani to by však nezmenilo povahu viery, aká by sama mohla byť výsledkom skúmania v dostatočne pokročilom štádiu. A ak by po vyhynutí ľudskej rasy vznikla nová rasa so schopnosťami a predispozíciami na skúmanie, potom tento pravdivý názor musí byť tým, ku ktorému by napokon dospela. "Pravda zrazená na zem povstane znova" a názor, ktorý by napokon vyplynul zo skúmania, nezávisí od spôsobu myslenia toho ktorého človeka. No realnosť toho, čo je

reálne, naozaj závisí od reálneho faktu, že skúmanie v konečnom dôsledku neodvratne smeruje, pokiaľ trvá dostatočne dlho, k viere o reálne.

Niektó by sa mohol spýtať, čo so všetkými tými drobnými historickými faktami, ktoré naveky upadli do zabudnutia, so všetkými stratenými knihami staroveku, s pochovanými tajomstvami.

*Plná priehršť drahokamov najjasnejších lúčov
leží v čiernej nezmeranej hĺbke oceánov
Nejeden kvet rozkvitne nevidený
a sladkosť jeho vône rozplynie sa v prachu púšte.*

Je to tak, že tieto veci skutočne neexistujú, pretože sú beznádejne mimo dosahu nášho poznania? A ďalej, po smrti vesmíru (podľa predpovede niektorých vedcov) a potom, čo sa všetok život naveky skončí, nebude azda pohyb atómov pokračovať, i keď tu nebude žiadny rozum, ktorý by to poznával? Odpovedám, že i keď v žiadnom potenciálnom stave poznania nemôže byť žiadne číslo dostatočne veľké na to, aby vyjadrilo vzťah medzi tým, čo je nepoznané, a tým, čo poznané je, predsa len je nefilozofické predpokladať, že by skúmanie akejkolvek položenéj otázky (ktorá má jasný zmysel) neprinieslo jej riešenie, ak by toto skúmanie dostatočne pokročilo. Kto by bol pred niekoľkými rokmi povedal, že vôbec niekedy spoznáme zloženie hviezd, ktorých svetlo k nám prichádza dlhšie, než je samotná existencia ľudstva? Kto si môže byť istý tým, čo nebudeme poznať za niekoľko sto rokov? Kto môže predvídať výsledok vedeckého bádania po desiatich tisícoch rokoch, ak si toto bádanie zachová intenzitu posledných sto rokov? A ak by malo pokračovať milión alebo miliardu alebo hocikolko rokov, ako možno povedať, že existuje nejaká otázka, ktorú sa nepodarí vyriešiť?

Možno však namietat: "Prečo sa utiekate k takým vzdialeným úvahám, ak práve podľa vášho princípu majú zmysel iba praktické rozdiely?" Musím uznať, že nie je podstatný rozdiel medzi tvrdením, že kameň v úplnej temnote na dne oceánu je briliant, a tvrdením, že nie je, t.j. že medzi týmito tvrdeniami **pravdepodobne** nie je žiadny rozdiel, pričom treba mať stále na pamäti, že nejaký takýto kameň **môže** niekto zajtra vyloviť. Avšak tvrdenia, že na dne mora sú drahokamy, že v opustenej púšti sú kvety atď., sú propozíciami, ktoré rovnako ako propozícia tvrdiaca, že diamant je tvrdý aj bez jeho stlačenia, sa týkajú viac usporiadania nášho jazyka než významu našich myšlienok.

Zdá sa mi však, že aplikovaním nášho pravidla sme dosiahli také jasné chápanie toho, čo myslíme pod realitou, ako aj faktu, na ktorom spočíva naša idea, že by sme asi nemali s takou suverénnou istotou predstierať, že je jediný - ak totiž máme ponúknuť metafyzickú teóriu existencie, ktorú by všeobecne prijímali tí, čo uplatňujú vedeckú metódu upevňovania viery. Metafyzika je však predmetom skôr zvláštnym než užitočným, pričom jej poznanie, rovnako ako poznanie ponoreného útesu, slúži hlavne na to, aby sme sa jej mohli vyhnúť, preto nebudem už čitateľa zaťažovať žiadnou ďalšou Ontológiou. Zašiel som v tomto smere oveľa ďalej, ako som si želal; a zavalil som čitateľa takou dávkou matematiky, psychológie a všetkých tých ťažko pochopiteľných vecí, že sa obávam, že čítanie už prerušil a že to, čo píšem teraz, číta už iba sadzač a korektor. Spo-

liehal som sa na významnosť danej problematiky. Neexistuje žiadna kráľovská cesta k logike a skutočne cenné idey možno získať iba vtedy, ak sa maximálne sústredíme. Viem však, že pokiaľ ide o idey, verejnosť dáva prednosť lacným a hrubým ideám. Čitateľ, ktorý si vytrpel, kým sa prehrýzol týmto príspevkom, bude odmenený v nasledujúcom príspevku tým, že uvidí, ako krásne sa dá to, čo sme tu rozvíjali takým únavným spôsobom, aplikovať na zistenie pravidiel vedeckého uvažovania.

Doposiaľ sme neprekročili prah vedeckej logiky. Je pochopiteľne dôležité vedieť, ako objasniť naše idey, avšak jasné môžu byť aj bez toho, aby boli pravdivé. Cestu k tomu musíme preskúmať. Plodenie takýchto životne dôležitých a plodných ideí, ktoré sa znásobujú v tisícich formách a všade prenikajú, pričom napomáhajú rozvoju civilizácie a poskytujú človeku jeho dôstojnosť, to je umenie, ktoré ešte nie je zredukované na pravidlá. O jeho tajomstvách však už dejiny vedy niečo naznačili.

Z anglického originálu *How to Make Our Ideas Clear*. In: *Philosophical Writings of Peirce*. Ed. J. Buchler. Dover publications, Inc., New York 1955 preložili Pavol Štekauer a František Mihina.